

Quaderns de Literatura

**VALLS EN LA COMPOSICIÓ DE L'ESCANYAPOBRES,
DE NARCÍS OLLER***per Xavier Vall i Solaz***Paraules clau:** L'Escanyapobres, Pratbell, Narcís Oller, Realisme, Valls.**Resum:** La inspiració d'Oller en Valls per a l'ambientació de *L'Escanyapobres* resulta molt més accentuada que no s'havia assenyalat.

La població imaginària de Pratbell, on transcorre la novel·la, presenta notables semblances amb Valls: una economia basada en el comerç extracomarcal que entra en crisi amb l'arribada del ferrocarril, la compensació d'aquest declivi per l'activitat industrial, sobretot tèxtil i farinera, una configuració urbana similar i fins la coincidència o la similitud d'alguns topònims, l'existència de correlats valencs d'alguns personatges...

La utilització d'elements reals, congruentment amb l'ideari realista, no treu, però, mèrit a la inventiva de l'autor.

Abstract: Narcís Oller's inspiration in Valls to set *L'Escanyapobres* is much more notable than it had been pointed out.

Pratbell, the imaginery village where the novel develops, shows many common points with Valls: an economy based on extraterritorial trade which entered in crisis with the railway, the compensation of this decline with industrial activity, mostly textil and flour, a similar urban configuration, the coincidence or similarity of some toponyms...

The use of real elements, according to the realistic ideology, does not diminish the value of the author's inventiveness.

IntroduccióEncara que Oller escriu la seva producció literària madura quan resideix ja a Barcelona, persisteix encara el record de la seva ciutat natal, on va viure la infantesa i part de la seva joventut¹. Fins i tot, s'inspira en Valls l'ambientació de part de la seva obra, per bé que en una visió més crítica, d'acord amb la intenció realista, que no nostàlgica. El màxim exponent n'és la població imaginària de Vilaniu, que fins i tot ha estat considerada, ja en l'època, un heterònim de Valls (tot i que alguns vilaniuencs en parlin com si fos una altra vila, fet que sembla respondre tant a la voluntat de desmarcar la ficció de la realitat com a un punt d'ironia)². Però la presència de Valls en l'obra d'Oller no es redueix a Vilaniu, tot i ser-ne la manifestació més important.En concret, penso que s'ha infravalorat la inspiració en Valls per a la construcció de Pratbell, la localitat apòcrifa on transcorre *L'Escanyapobres* (1884) i que és evocada

vagament al conte *Un company d'estudi*, recollit a *Rurals i urbanes* (1916)³. Així, Alan Yates, que juntament amb Maria Nunes és qui millor ha estudiat la novel·la⁴, afirma que Oller “situa l'acció” al Penedès “per tal de distanciar-la”, encara que remarca que Pratbell respon a una “síntesi imaginativa” en què intervé també la inspiració en el Camp de Tarragona⁵.

Les comunicacions

Yates suposa la ubicació de Pratbell al Penedès, tot i que no apunta la semblança amb cap vila en concret d'aquesta contrada, a partir de dues línies de referència: la carretera de Madrid a la Granada, que, segons la indicació inicial de la novel·la, travessa Pratbell, i la via de ferrocarril Tarragona-Martorell, on conjectura que es trobaria l'estació d'aquesta vila.

La situació a la carretera resulta, però, imprecisa (sembla que deliberadament). El terme, Madrid, més que indicar pròpiament una destinació, ja que resultaria massa remota, ressalta l'estructura radial de la xarxa estatal de carreteres i el caràcter principal d'aquesta. Els punts de referència pròxims són l'Urgell i l'Aragó, d'on provenen els carros que proveeixen el mercat de Pratbell⁶. La Granada és tan sols el punt final del tros de carretera acabat. Encara que sembli estrany que el punt de referència sigui aquesta vila del Penedès, convé tenir present la seva situació, molt propera a Vilafranca, en una bifurcació que porta cap a Martorell, passant per Sant Sadurní d'Anoia, i cap a Igualada. Per connectar la Granada amb l'Urgell, la via més directa era a través de Valls i l'única alternativa consistia a fer una marrada considerable per Barcelona⁷.

L'associació, segons Yates, del ferrocarril de Pratbell amb la línia de Tarragona-Martorell la propicia la data d'inauguració: el 15 de juny de 1865 recorda la de l'esmentada via, també un 15 d'aquell mateix any, per bé que d'abril. Fins i tot, abundant en aquest argument, la datació podria obeir a un error o al fet que l'explotació regular de la línia es demorarà fins al juliol per dificultats tècniques⁸.

Cal afegir, però, que el mateix 1865 es prolonga la línia de Reus i Tarragona en direcció a Lleida, que, des de 1863 arribava només fins a Montblanc, amb els trams de l'Espluga de Francolí i Vimbodí⁹. Noti's que aquesta via, com la de Tarragona-Martorell, també s'interseca amb la carretera de Madrid a la Granada.

De tota manera, la datació de la inauguració del ferrocarril de Pratbell no és pròpiament una indicació de lloc. Si l'autor hagués volgut assegurar la situació de Pratbell en una línia ferroviària concreta, ho hauria especificat, atès que no podia confiar que el lector fes aquestes especulacions ja una vintena d'anys després de la inauguració, i més tenint en compte que poc abans i poc després s'inauguren altres trams ferroviaris. Fins i tot, el fet que la data d'inauguració del tren de Pratbell no coincideixi amb cap de real es podria atribuir a la voluntat d'impedir la identificació del ferrocarril de Pratbell amb una via concreta. La datació el 1865 situa la inauguració del ferrocarril en un context històric molt apropiat, però serveix al lector tan sols molt aproximativament per a localitzar Pratbell. Penso que, com en el cas de la carretera, aquesta imprecisió és deliberada.

Tanmateix, tot i la cronologia diferent, que actua d'element distanciador i que permet la ficció històrica, s'observen diverses semblances entre la repercussió de l'arribada del ferrocarril a Pratbell i a Valls.

D'entrada, convé remarcar que la via de Reus i Tarragona en direcció a Lleida passava ben a prop de Valls, des d'on es podia accedir fàcilment per carretera. En certa mesura, doncs, el ferrocarril ja havia arribat a aquesta ciutat l'any 1863.

Així i tot, el fet de no tenir estació pròpia va provocar una forta frustració: el ferrocarril era "tan desitjat" o més a Valls que a Pratbell¹⁰. Fins la sensació hiperbòlica dels pratbellins que el tren passava "d'esquitllèbit" podria inspirar-se en la que, menys figuradament, tenien els vallencs respecte al recorregut, proper i alhora llunyà, del ferrocarril¹¹. Producte de l'obsessió comprensible per tenir estació pròpia, es van promoure diverses temptatives ferroviàries: fer-hi passar les línies de Tarragona-Martorell i la de Reus i Tarragona-Lleida, construir un ferrocarril de Valls a Alcover... fins que, per fi, es va crear la via de Valls a Vilanova¹².

Com ja ha apuntat Yates, Oller sembla projectar en el passat l'experiència recent de la construcció d'aquesta línia el 31 de gener de 1883, recreada també a *Vilaniu* i a *La febre d'or*¹³. En particular, es fa esment també de les fastuoses festes de la inauguració, que agreugen l'endeutament del baró propietari del castell, el qual bestreu tres-cents duros al notari Xirinac "per a fer el fatxada en la subscripció", i que exacerbem les crítiques de la vila a aquest usurer a l'Oleguer, l'Escanyapobres, per no haver-hi volgut contribuir¹⁴.

L'activitat econòmica

L'economia de Pratbell, com la de Valls, era molt sensible a l'impacte de les esmentades vies de comunicació a causa de la importància que hi tenia el comerç, amb els seus mercats "d'antiga anomenada", sobretot de blat i bestiar¹⁵. Així, mentre la carretera va tenir efectes positius, el ferrocarril va provocar una forta crisi. Pratbell perd la seva condició de "cap de jornada o rellevament" i igualment Valls, que veu com els productes que abans es venien als seus mercats ara són transportats directament a Tarragona o Barcelona¹⁶.

El mateix Oller ens ofereix dues descripcions de la crisi comercial de Valls que presenten clares ressonàncies respecte a la del declivi de Pratbell. Una la trobem a l'inici de *La Venganza del Gitano. Costumbres populares*, una narració costumista en castellà que gira al voltant d'un episodi picaresc ambientat en el cèlebre barri dels gitanos de Valls:

"Antes de que España tuviera construida la red de hierro que ha acortado las distancias en bien de los grandes centros y en perjuicio inmediato de los pequeños, Valls era célebre en Cataluña por sus ferias y mercados. Dos veces por semana largos convoyes de carros, confundidos entre animados grupos de labriegos y traficantes, aportaban allí los trigos de Urgel y Aragón, las mejores frutas y hortalizas del Francofó, los afamados cáñamos del Campo y las maderas que la incesante tala de los bosques, que hoy ya no existen, proporcionaba á las industrias constructoras. A su vez, la poblacion surtia al mercado de un sin fin de productos naturales é industriales, como de avellana, vino, aceite, algarroba, que los tiene en abundancia, y tartanes, alpargatas, cueros curtidos, pipas, toneles, y otros mil objetos de general utilidad que se confeccionan allí en progresiva escala. [...]"¹⁷

L'altra descripció es troba en un esborrany inacabat que no s'ha pogut identificar amb cap text:

“Valls, mi pueblo natal, mucho antes de mis [corregint *las*] infortunadas desdichas del 69, era célebre en Cataluña y aún fuera del Principado, por sus ferias y mercados. Estos tenían como tienen aún lugar todos los miércoles y sábados pero hoy ni sombra de lo que fueron. Cuando yo era muchacho tenían muchísima más importancia que hoy porque todavía la fiera de hierro y fuego no cruzaba las comarcas vecinas atronando los dilatados horizontes del Campo de Tarragona con sus agudos gemidos. Pero desde el instante en que desde la última ciudad fueron extendiéndose las cintas de hierro que la unen por varias direcciones ya con los más lejanos límites de su jurisdicción gubernativa, militar y arzobispal, sino con toda Europa, los trigos del Urgel y de Aragón, los caldos del Campo y hasta parte de los del Panadés, las más preciadas frutas del Francofí y todo aquel cúmulo de productos que se aportan a un mercado concurrido, se dirigen al puerto de Tarragona ó al de la Ciudad Condal y solo mandan a su antiguo centro los que más le mandan el eco lejano de la locomotora que según en alas de que viento llega ora [afegit] parece suena para el vallense como [corregint *parece al vallense*] un quejido de dolor de aquellas mercancías ora como una carrajada del orgulloso raptor que jadeante de placer las lleva a una nueva metrópoli.”¹⁸

Encara voldria adduir un article anònim publicat a *La Pàtria Catalana* de Valls el 1880, perquè es veu que el comentari d'Oller sobre l'evolució econòmica vallença és freqüent a l'època:

“[...] ¿Y què es en la actualitat aquesta rica é important població? ¡Ay! gracias al poch patriotisme de certs homens, nos vejarem fá alguns anys postergats en la qüestió del ferro-carril, que havia de venir de Tarragona á Valls, y desde llavors ha caigut sobre nostra vila un sens fí de calamitats. Los concorreguts y ríchs mercats que aquí ‘s feyan ab lo Urgell, ab la Conca y ab altres comarcas, especialment en grans y en tot género de cereals, aquella animació fabril que feya acudir á nostre poble tots los dimecres y disabtes als habitants dels pobles comarcans; alló que afavoria las transaccions, que donava vida á las tendas, als hostals i á las posadas, desaparegué en un sol dia; aquest dia fou aquell en que se inaugurá lo ferro-carril de Tarragona á Lleyda per Reus y per Montblanch, deixant-nos á nosaltres arreconats y per complert de la sona de aquell moviment.”¹⁹

Confrontin-se, ara, aquestes citacions amb el començament dels dos primers capítols de *L'Escanyapobres*:

Els mercats de Pratbell, d'antiga anomenada, van arribar a llur més gran esplendor pels contorns de l'any 50 de la passada centúria. Acabava d'estrenar-se el tros de carretera de Madrid a la Granada, que travessa Pratbell; i, essent aquesta vila cap de jornada o de rellevament, en tocà els resultats ben aviat. Els blats de l'Urgell i de l'Aragó hi abocaven a torrentades els carros, i era negoci gras no deixar-los passar endavant, proveït com estava el país de salts d'aigua i bons molins. Així fou que, en un obrir i tancar d'ulls, l'esperit especulador dels de Pratbell comprengué la jugada i plantà arreu tota la vila magatzems de grans, cavant sitges vora mateix dels cups. [...]”

“El carril, aquell carril tan desitjat, que, a so de campanes i terrabastall de músiques, el 15 de juny del 65 s'inaugurá a Pratbell, acabà arreu amb els antics mercats. Les feixugues galeres de l'Urgell i d'Aragó no hi comparegueren més; el bestiar de Verdú tampoc; els bladens hagueren de tancar els magatzems; els ramblers emigraren; aquell brogit d'invasions forasteres no trencà ja periòdicament el repòs dels carrers de Pratbell.

Un somni etern semblà apoderar-se de la vila, el somni que pesa damunt les poblacions pageses. Enmig d'aquella quietud, ressonava amb certa tristesa l'espiguet potent de la locomotora, crit d'alerta d'una nova civilització sorollosa i atrafegada.²⁰

Encara que la falta de ferrocarril va augmentar la sensació de frustració dels vallencs, tenir estació, com s'evidencia en el cas de Pratbell, no hauria solucionat el problema, ja que no per això Valls hauria deixat de ser una vila d'aturada.

Perquè l'arribada del ferrocarril resultés relativament positiva caldria substituir el comerç extracomarcal per noves activitats afavorides pel tren, com succeeix a Pratbell. D'aquesta manera, el ferrocarril, com és tòpic a l'època, per damunt del fracàs momentani, acabarà simbolitzant el progrés, d'acord amb una tesi econòmica evolucionista, formulada més clarament a *La febre d'or*²¹. L'avançament de la implantació del ferrocarril facilita l'exemplificació d'aquesta lliçó, potser adreçada especialment als vallencs escèptics respecte als efectes benèfics del ferrocarril. Les noves activitats que afavorirà Pratbell seran la indústria, la mineria i el turisme.

La industrialització pratbellina és simbolitzada pel tèxtil i, més secundàriament, per la indústria farinera. El tèxtil és molt representatiu de la indústria catalana i també específicament de la vollenca, que es remunta a una llarga i preuada tradició artesana que es modernitza considerablement al segle XIX. En el segle passat, a Valls encara que no es va arribar a l'extrem d'enderrocar el castell per construir-hi telers, tal com va succeir a Pratbell, s'hi trobaven diverses fàbriques. La més destacable, el Vapor de Carreres o de Mahó, es va establir l'any 1850 al carrer de Gassó, al peu del raval del Castell, i va haver de plegar a causa d'un incendi provocat per un tumult el 1854²². La proximitat al castell d'aquesta fàbrica, encara que no necessàriament, podria propiciar la invenció d'Oller i, fins i tot la crema podria inspirar l'amenaça d'incendi del castell de Pratbell²³. Valls gaudia també d'una certa indústria farinera, que substitueix progressivament els antics molins, encara que no em consta l'existència de cap fàbrica tan "colossal" com la de Pratbell. No devien faltar tampoc en aquesta població altres petites indústries com les que tenia Valls.

En canvi, no tinc constància que a Valls existís cap extracció carbonífera, encara que s'hi hauria pogut fer alguna prospecció²⁴. L'agitació de la instal·lació d'una mina resulta, però, fàcilment imaginable a partir de les obres dels ferrocarrils. Possiblement, Oller decideix d'inventar aquest element ja que resulta molt característic de la revolució industrial i representatiu del ressentiment del proletariat, apuntat en l'Eloi. Émile Zola ho desenvoluparà a *Germinal*, editada un any després que la novel·la que comentem.

El turisme de Pratbell, a part algun curiós d'altra procedència, com potser alguns dels que visiten aïlladament el castell, consisteix en el dels "bonics xalets que projectaven fer-s'hi els barcelonins per passar-hi l'estiu"²⁵. La troballa d'una "font miraculosa", medicinal, "que havia de remuntar la vila" no és sinó una de les "esperances il·lusòries" a què s'aferren els pratbellins i que no "apareixen en altre món que en l'imaginari, consol dels desenfainats empobrits", de manera que Pratbell mai no esdevé una ciutat balneari²⁶. El mateix succeeix amb Valls, encara que el seu terme és molt ric en fonts i fins algunes són ferruginoses, com la que s'hi va descobrir el 1883 i que va fer augurar "magníficos resultados en la economía", que no es van arribar a produir, a diferència del que succeeix en el poble proper de l'Espluga.²⁷

L'activitat pecuniària de Pratbell, focalitzada en l'avarícia dels protagonistes, té sobretot un caràcter arcaic. Tots els membres del "terceto" d'avars són lluny de la nova activitat bancària. Els tres practiquen la usura i els arrendaments abusius i gaudeixen de l'estalvi simplement per l'estalvi, encara que el notari Xirinac, amb la clara oposició de la seva muller, aspira a invertir en propietats i indueix l'Oleguer a fer-ho també, tot i les seves reticències. La inversió industrial l'encarna en Vives i els escassos seguidors que subscriuen accions de les Carboníferes de Malgual.²⁸

La resta d'activitats econòmiques tradicionals són escassament descrites a la novel·la. El sector agrícola, l'exemplifica la propietat de la Coma, la qual Pere de les Borges conrea en parceria per a l'Oleguer, que l'explota i es nega a la modernització dels cultius, àdhuc a pagar l'adob, per avarícia, fins que el pobre parcer acabarà deixant les terres i, com que l'Escanyapobres no podrà trobar altre mitger, se n'haurà de fer càrrec ell mateix²⁹. Finalment, cal afegir que el mercat comarcal, que devia seguir força viu tant a Pratbell com a Valls, no és descrit, possiblement per exagerar la crisi comercial.

La configuració urbana i la toponímia

Una altra coincidència important entre Pratbell i Valls és la configuració urbana. Ambdues poblacions són mitjanes (més petit, potser per deformació caricaturesca, Pratbell, generalment qualificat de *vila*, però, a vegades, de *poblet*). Les dues viles s'emmarcaven en un entorn rural, culminat per una serra³⁰. Les cases, entre les quals sobresortien les esglésies, s'aglutinaven en el clos de les antigues muralles (que, en el cas de Pratbell, evoquen els topònims *Portal Gran* i *el raval*), salvaguardades per un castell. L'estació, també en ambdós casos, es trobava ben allunyada de la vila.

Des del camí de l'estació o des de la serra, Pratbell retallava una "silueta" "foradada" o "grisa" de la qual sobresortien "el seu castell emmerlat i el seu campanar romànic"³¹. Des del castell, el narrador ens n'ofereix un enquadrament en picat en què s'aprecia més clarament la seva configuració: "El seu pintoresc panorama de desnivellades teulades, cimboris, fumeres i campanars; les terres, llurs catifes i arbredes; els torrents, llurs miralls estesos per terra, llampegant entre el fullatge; el cel, els seus horitzons i mars de llum..."³²

Cal destacar que, tant a Pratbell com a Valls, el castell era del segle XIV, es trobava al capdamunt de la vila, presidia una plaça i es conservava parcialment, encara que Oller, en el cas de partir del model vallenc, es va inventar l'enderrocament i possiblement el va ornar més arquitectònicament i el va fer més feréstec (el castell de Pratbell es trobava "apartat de la vila per una costa perillosa", "una dreta graonada, empedrada de palets i faixes de licorella esmolada" que partia d'"un carreró miserable", on vivien els veïns més pròxims, de manera que, contribuint-hi a més a més la llegenda de l'existència d'un fantasma, tan sols era "visitat, de lluny en lluny, per algun foraster")³³.

Com a Pratbell, a Valls sobresortien diverses esglésies amb campanars i cimboris (la de St. Joan, la del convent del Carme, la del convent de St. Francesc, la de St. Antoni...). Una d'elles, la primera, tenia aleshores el campanar romànic (l'actual, que destaca sobre la vila, és ja de 1897) i era l'església per antonomàsia, igual que ho és a Pratbell aquella en la qual es van casar la Tuies i l'Escanyapobres i en la qual demanava caritat la Coixeta, que els farà de criada.³⁴

Però no només s'observen semblances en la configuració de la vila, sinó també en la toponímia. Encara que alguns dels topònims de *L'Escanyapobres* són tòpics i d'altres deformats o inventats (com succeeix també en el cas de *Vilaniu*) o potser simplement no documentats, la toponímia pratbellina tendeix a coincidir força amb la vallenca.

D'entrada, el nom de la vila imaginària de Pratbell recorda més el de Valls que no pot semblar. La composició morfològica és usual (es troben diversos pobles amb el prefix *Prat-*, com Pratdip, Pratformiu i diverses partides, i d'altres amb el sufix *-bella*, com, per exemple, Vilabella, ben a prop de Valls), però el topònim és inexistent. El terme guarda, tanmateix, una certa relació semàntica amb Valls (*prat-vall*) i fònica (*bell-valls*), accentuada amb la paranomàsia caricaturesca latent (*bell-vell*), que seria més evident si els habitants de Pratbell es diguessin *pratbellencs* en comptes de *pratbellins*, forma que potser Oller tria per evitar una ressonància massa clara. La invenció de Pratbell permet de crear un microcosmos imaginari, fonamentalment per distanciar la ficció de la realitat que la inspira, i el nom connota ja un punt d'ironia respecte a la rusticitat i, per paranomàsia, a la decrepitud de la vila. Aquest recurs reapareixerà en l'obra d'Oller amb topònims com Vilaniu, Vallestret, Vallfonda, Omniavila...³⁵, i no cal dir que compta amb molts precedents en la narrativa del XIX.

La coincidència toponímica més notable és la de les partides. Així concorden la de la Granja i la de la Coma. La primera tan sols s'esmenta per qualificar reiteradament en Vives com "el vanitos de la Granja"³⁶. La segona, en canvi, té una certa presència a l'obra, ja que s'hi situa una de les propietats de l'Oleguer. Tant la Coma de Pratbell com la de Valls, la de l'Illa, es troben relativament allunyades de la vila i enclavades a la serra a "sol ponent"³⁷. Encara que no he documentat els topònims de les altres possessions de l'Escanyapobres, l'Hort dels Mínims i les Parades de Dalt, és perfectament possible que existissin entre els innombrables horts o masos de Valls: el primer perquè hi havia un convent de l'orde de St. Francesc de Paula o Mínims i el segon per tòpic i indefinit.

També s'observa una certa coincidència, encara que no tan plena, en els noms dels carrers. L'únic que coincideix exactament és el carrer major, on se situa la delegació de la Companyia Carbonífera a Pratbell, fet que, òbviament, no suposa cap particularitat, ja que es tracta d'un topònim abundantíssim.

En canvi, els topònims respecte als quals se situa la botiga de *L'Escanyapobres* no tenen un equivalent directe amb els vallencs: "al carrer de la Roca, vora el Portal Gran i a vint passes del Pallol"³⁸. No em consta que existís a Valls cap carrer de la Roca, però sí un carrer d'En Roca, anomenat així abans de finals del segle XVIII, en què pren ja el nom actual de, curiosament, St. Oleguer, religiós vinculat a la història de la ciutat que dóna nom al protagonista de *L'Escanyapobres*³⁹. Es tracta d'un carrer estret i llòbrec, ben a propòsit per ubicar-hi la botiga d'aquest personatge, encara que tot plegat pot tractar-se tan sols d'una coincidència, ja que no sé si Oller coneixia aquesta antiga denominació del carrer, que potser popularment continuava viva i fins es podria haver deformat. No em consta tampoc que cap dels molts portals de Valls s'anomenés Gran, però és possible que algun prengués vulgarment aquest nom. Finalment, pel que fa al pallol, n'existia un, com en moltes altres ciutats, a l'actual plaça del Blat, tot i que no em consta que en prengués nom⁴⁰. El pallol i algun portal s'ajustarien a la situació respecte al carrer de St. Oleguer o d'altres del barri antic.

Un altre topònim que sembla desfigurat és el de l'hostal de St. Roc, on, abans de la crisi comercial, “concorrien els pagesos més endarrerits, els carreters més jugadors” i on l'Oleguer anava a dinar per “bestreure'ls diners a ral per duro” i fins pensarà hostatjar-s'hi de retorn de la Coma⁴¹. Tan sols em consta que existia a Valls una “posada denominada den Roch”, que no de St. Roc, entre d'altres que podien servir de model a Oller, com l'hostal de St. Antoni, que recrea a *Vilaniu*⁴². Però sant Roch sí que dona nom a un hospital ancestral (l'edifici del qual avui acull l'Institut d'Estudis Vallencs)⁴³. Potser no siguin més que especulacions, però sembla com si Oller jugués amb l'etimologia del terme *hostal* (<*hospitale*) i el patronatge de St. Roc sobre els empestats, buscant la caricatura del lloc d'acollida de l'Escanyapobres.

També sembla una mica caricaturesc, tot i resultar igualment versemblant, un altre topònim que no he documentat: el túnel del Malgual, el qual se situa prou allunyat de la vila com perquè calgués anar-hi amb tartana i prop del qual es va trobar el jaciment de carbó⁴⁴.

La resta de topònims pratbellins són imprecisos. Així, el raval des d'on els pratbellins veien passar el tren o el camí de l'estació, una part del qual pot coincidir amb el carrer actual que pren aquest nom, o la costa del castell, que, encara que s'havia denominat carrer del Castell el tram final de l'actual carrer de la Cort, on va néixer Oller, s'inspiraria més aviat en el raval del Castell, ja que, com el de Pratbell, es tracta d'un accés molt més costerut, poc pavimentat al segle XIX i prou perillós perquè calgués construir el mur de St. Joan el 1876 i prorrogar-lo el 1915⁴⁵.

Encara es troben a *L'Escanyapobres* dos topònims propers a Valls. El Remei, on la gent especula que l'Oleguer va fer la seva fortuna estimbant un “senyor” a qui acompanyava, podria tractar-se de l'ermita d'Alcover, ben a prop de Valls⁴⁶. I, finalment, les Borges, d'on procedeix en Pere, poden ser les Blanques, vila relativament pròxima també a Valls.

Els personatges

Pel que fa als personatges, Oller confessa haver-se inspirat en “un concho horriblement coquí que [...] havia conegut a Valls”⁴⁷. No cal dir que aquest especimen és difícilment documentable i n'hi devien haver molts a Valls, com a altres ciutats catalanes. Com a nota curiosa, però, Francesc Puigjaner dedica un apartat a l'avarícia (situat, tanmateix, entre dos altres consagrats a la “liberalidad” i la “generosidad”) en el capítol de la seva història de Valls (de 1881) en què intenta definir el “carácter general de los habitantes”⁴⁸. Encara que cap dels exemples que posa no s'apropa a la grotesca gasiveria del “*terceto*” d'avars de *L'Escanyapobres*, hi és concernit sobretot l'Oleguer com a “el propietario opulento que quita de una casa ó huerta suya al honrado inquilino de muchos años, y que siempre ha satisfecho religiosamente sus alquileres, porque un advenedizo le ofrece algunas pesetas mas.por año de lo que pagaba el primero”⁴⁹.

La resta de personatges, encara que Oller no ho especifiqui, podrien també inspirar-se, més o menys vagament, en la realitat. El “vanitós de la Granja” recorda una mica Francesc Gumà o potser s'inspira en algun dels patriarques locals⁵⁰. L'enginyer anglès, *mister* Groc, podria conformar-se a partir dels molts que abundaven a Catalunya vinculats a diversos projectes industrials, com el que volia construir la línia de Valls a Alcover, per

exemple⁵¹. Potser també el baró propietari del castell que morirà malalt i arruïnat en un hospital de Barcelona⁵², tingui el seu referent real o més possiblement respongui a un estereotip freqüent en un moment de liquidació de l'aristocràcia. En qualsevol cas, no es conforma a partir del propietari del castell vallenc, propietat de la família Baldrich, que la continuarà regentant a començaments de segle, encara que, per un enllaç, acabarà passant a la família Coll de Romero⁵³. Com a altra curiosa coincidència amb Valls, el baró del castell de Pratbell és diu Guillem com el noble que va cedir, al segle XII, les terres per a la construcció del castell, Guillem de Valls.

Conclusió

Confio haver aportat prou elements per provar la inspiració d'Oller en Valls, que, d'altra part, és lògic de pressuposar.

Convé relativitzar el fet que ell redueixi les "arrels en la realitat" a la figura del concoesmentat i a "algunes d'aquelles impressions sumàries que ofereix constantment a tots l'espectacle de la vida", llevat que li donem a aquesta expressió un sentit més vague encara que no buscava l'autor⁵⁴. Cal recordar que Oller, en part per reivindicar la seva tasca creativa, en part per evitar la irritació dels que es poden donar per al·ludits, va tendir a esborrar la seva inspiració en la realitat. Així ho hem vist ja en les declaracions sobre *Vilaniu* citades o resulta evident en el cas de la inspiració de Gil Foix en Francesc Gumà⁵⁵.

De tota manera, d'acord amb l'ideari realista, reivindicava en bona part el natural, en oposició als molts detractors d'aquest punt de partida, fins al punt de reconèixer que "en la contemplació de les coses reals és on he trobat sempre mos principals deliquis, tota la inspiració de més narracions i mes novel·les."⁵⁶

Em sembla clar que Oller construeix Pratbell, encara que no tan clarament com Vilaniu, sobre la base de Valls, el coetani i el que es remunta a la seva infantesa, afegint-hi elements o canviant la cronologia, sobretot perquè resulti més tipificador de les transformacions econòmiques del segle i deformant caricaturescament els seus habitants.

És curiós que Oller, que per aquells anys havia començat ja a escriure *Vilaniu*, optés per crear un altre món imaginari⁵⁷. Ho devia fer potser pel gust per la varietat, per evitar la identificació dels seus referents i, fonamentalment, perquè encara no devia haver concebut la possibilitat d'articular les seves novel·les en un cicle. Si Vilaniu i Pratbell s'haguessin identificat, la seva obra hauria quedat més cohesionada, d'acord amb el seu ideal balzaquià de *novel·la total*⁵⁸. Penso que és de doldre que Oller no ho fes, però la vinculació d'ambdós mons amb un mateix referent real, Valls, confereix una major unitat a la seva obra.

La inspiració d'Oller en Valls no treu que la novel·la sigui, com ell reclamava, "filla" de la seva "fantasia", encara que considero que l'adverbi "absolutament" resulta hiperbòlic. Ara bé, la fantasia actua en un procés força complex, tot i la rapidesa amb què va ser escrita la novel·la⁵⁹, de "síntesi imaginativa" d'elements reals, com hem vist que el qualificava A. Yates, o, per fer servir el terme, també esmentat, amb què designava la recreació de la realitat val·lenca a *Vilaniu* el mateix Oller, de *composició*.

Notes

1.- Vid. *Memòries literàries. Història dels meus llibres*, Aedos, Barcelona 1962, pp. 1-2; *Passim i Records de noi*, dins *Obres completes II*, Ed. Selecta, Barcelona 1985, pp. 287-331.

2.- A les esmentades memòries, Oller es queixa de les «antipaties personals» que li va causar *Vilaniu* entre els vallencs, «els quals amb llur curtedat de lluc i excés d'ignorància de com *componem* l'obra artística els qui no som vulgars copistes, cregueren veure-s'hi retratats i estereotipada la vila amb una malèvola intenció que encara no sé pas d'on m'havia de venir» (*op. cit.*, p. 53). Caldria un estudi detallat de la invenció de *Vilaniu* a partir de Valls que precisés el procés de *composició* de què parla Oller. L'autor replicarà també als seus conciutadans vallencs sobre aquesta qüestió en el discurs dels Jocs Florals amb motiu de les Festes de la Candela de 1911 (vid. COSTAS i JOVÉ, Francesc d'A.: *La Pàtria Catalana*, Estudis Vallencs, Valls 1988, p. 25).

3.- Dins OLLER, N.: *Obres completes*, II, Ed. Selecta, Barcelona 1985, pp. 359-362

4.- Vid., particularment, YATES, Alan: *L'Escanyapobres de Narcís Oller*, Estudis Universitaris Catalans, Curial, Barcelona 1979, pp. 605-623, pr. a OLLER, N.: *L'Escanyapobres*, Edicions 62, Barcelona 1984 El Garbell, 5, pp. 5-25. NUNES, Maria: *Una lectura estilística de L'Escanyapobres de Narcís Oller*, *Quaderns de Vilaniu*, 5, Valls 1984, pp. 97-114, *L'Escanyapobres de Narcís Oller. Indagacions sobre la pluralitat d'un text*. Tesi de llicenciatura presentada a la Universitat de Barcelona el 1985 i "Per a una hipòtesi de cicle econòmic de Narcís Oller", *Els Marges*, 36, gener 1987, pp. 108-116.

5.- *Art. cit.*, p. 615 i *pr. cit.*, p. 19.

6.- *L'Escanyapobres*, *op. cit.*, p. 29.

7.- Cfr. els mapes de la xarxa estatal de carreteres corresponents a 1840, 1855 i 1868, dins MADRAZO, Santos: *El sistema de comunicaciones en España, 1750-1850*, I, Colegio de Ingenieros de Caminos, Canales y Puertos - Ediciones Turner, 1984, pp. 147-149. Vid. FONT i GAROLERA, J.: *Infraestructures viàries i organització del territori. Contribució al coneixement del procés de formació de la xarxa viària catalana*. Tesi doctoral presentada a la UB, 1991. PASCUAL, Pere: «La modernització dels mitjans de transport a la Catalunya del segle XIX», dins *Història econòmica de la Catalunya contemporània. III. s. XIX. Indústria, transports i finances*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona 1991, pp. 233-272.

8.- Vid. PASCUAL DOMÈNECH, Pere: *El ferrocarril en Cataluña (1843-1866). Estudio sobre las causas que determinaron el colapso de los ferrocarriles como negocio capitalista*. Tesi presentada a la Universitat Autònoma de Barcelona, 1983, 1.663 pp.

9.- Vid. el mapa de J. Maluquer reproduït a FONTANA, Josep: *Història de Catalunya. V. La fi de l'Antic Règim i la industrialització*. Edicions. 62, Barcelona 1988, pp. 404.

10.- *L'Escanyapobres*, *op. cit.*, p. 36.

11.- *Ibid.*, pp. 36-38, 69 i 77.

12.- Vid. VENTURA SOLÉ, Joan: *Centenari de l'arribada del Ferrocarril. Valls Vilanova-Barcelona*. Indústria Gràfiques Castelló, Valls 1982. PASCUAL, P.: *op. cit.*, pp. 1.590-1.599 i 1.716. *La construcció del ferrocarril de Barcelona a Vilanova i Valls. Quaderns de Vilaniu*, 4, Valls, novembre 1983, pp. 71-79.

13.- *L'Escanyapobres de Narcís Oller*, *op. cit.*, p. 615, i *pr. cit.*, p. 19.

14.- *L'Escanyapobres*, op. cit., pp. 41 i 38. Cal recordar que Oller va col·laborar, amb un fragment de Vilaniu, en la publicació *Valls-Vilanova-Barcelona. Il·lustració escrita en idioma català y dedicada a commemorar la inauguració del ferro-carril*. (25[31]-1-1883), pp. 6-7 (N'existeix una edició facsímil: *Valls, Comissió del Centenari de l'Arribada del Ferrocarril a Valls, 1983*).

15.- *L'Escanyapobres*, op. cit., p. 29. El privilegi de celebrar mercat a Valls el dimecres es remunta al 1210. Pel que fa a la seva evolució, vid. PUIGJANER i GUAL, Francisco: *Historia de la Villa de Valls desde su fundación hasta nuestros días*. Imprenta de Francisco Pellisser, Valls 1881 (N'hi ha una edició facsímil), *Passim*, i ROVIRA i GÓMEZ, Salvador J.: *El mercat de Valls en el primer quart del s. XVIII*. Tarragona, *Quaderns d'història tarraconense*, V 1985, pp. 101-111.

16.- *L'Escanyapobres*, op. cit., p. 29.

17.- OLLER, Narciso: *La venganza del gitano. Miscelánea científica y literaria*, III, núm. 5. Barcelona (15-3-1875), pp. 73-76; núm. 7 (23-4-1875), pp. 106-109, i núm. 8 (31-4-1875), pp. 117-120. Es va reeditar al fulletó *El Eco de Valls*, núms. 32-38 (1885), íntegrament, i la primera part a l'*Almanaque de Valls* (1908), amb el títol *El barrio de los gitanos*. Sobre aquesta novel·leta, a la qual caldria concedir més importància que no s'ha donat, com a precedent de la plasmació de Valls i, més en general, com a transició costumista al realisme, vid. el comentari d'Yxart en una carta a Oller datada el 15 de febrer de 1875 i la rèplica del seu cosí del 21 de febrer de 1875 (CABRÉ, Rosa Maria: *Epistolari Josep Yxart - Narcís Oller (1867-1895)*). Facultat de Filologia de la Universitat de Barcelona, 1985, vol. IV, pp. 330-33 i 338 i ss.).

COSTAS JOVÉ, Francisco A.: *El novelista Narciso Oller. Ensayo bibliográfico*. Imprenta de Torres & Virgili, 1946, p.19. Cal afegir que, a *La venganza del gitano*, s'hi troba ja la figura de l'avar, si bé molt menys prefigurada que a *L'Escanyapobres*.

18.- Ms. 1933 de la Biblioteca de Catalunya, escrit VIII, 64. Sobre el fons, vid. BOHIGAS, Pere: *Papeles de Narcís Oller*. «Anuario de la Biblioteca Central y de las Populares y especiales» (1961-1963), Barcelona 1965, pp. 307-320.

19.- F.: *Valls, sa importancia passada, present y venidera*. Valls, «La Patria Catalana», I, 1 (21-10-1880), 3. Sobre la revista, vid., el pr. de COSTAS, F. a l'edició facsímil cit., pp. 5-76.

20.- *L'Escanyapobres*, op. cit., p. 29.

21.- Vid., NUNES, M.: «*L'Escanyapobres*» de Narcís Oller..., op. cit., pp. 76-121 i «Per a una hipòtesi de cicle econòmic de Narcís Oller», op. cit., *Passim*.

22.- *L'Escanyapobres*, op. cit., pp. 58, 62 i 102. [Vid. SECALL i GÜELL, Gabriel: *Els antics carrers de Valls*. Estudis Vallencs, Valls 1989, pp. 81-82.]

23.- *L'Escanyapobres*, op. cit., p.102. Pel que fa a la indústria farinera, vid. CARDÓ, Josefina: s.v. «Valls», Gran Enciclopèdia Catalana i, PUIGJANER, F.: *Història de la vila de Valls...*, op. cit., p. 478 i, quant als molins. PALAU RAFECAS, Salvador: "Inventari-recerca dels molins farines del riu Francolí." *Quaderns de Vilaniu*, 18. Valls, novembre 1990, pp. 81-103.

24.- Vid. PASCUAL DOMÈNECH, Pere: *La minería capitalista en España, su primera fase (1850-60)*. Tesina presentada a la UAB, 1975. COLL MARTÍN, Sebastián

i, SUDRIÀ i TRIAY, Carles: *El carbón en España. 1770-1961. Una historia económica*. Turner, Madrid 1987.

25.- *L'Escanyapobres, op. cit.*, pp. 70 i 102.

26.- *Ibid.*, p. 69.

27.- Valls, «El Eco de Valls», any I, núm. 39 (28-12-1883), pp. 214-215.

28.- *L'Escanyapobres, op. cit.*, pp. 90-93.

29.- *Ibid.*, pp. 45-56, 63, 88 i 97.

30.- *Ibid.*, pp. 39 i 52. Sobre la serra de Valls, *vid.* JOSA, Eloi i SALAT, Xavier: La serra de Miramar: aproximació al seu coneixement mitjançant dos itineraris. *Quaderns de Vilaniu*, 21, Valls, maig 1992, pp. 43-69.

31.- *Ibid.*, pp. 181-183.

32.- *Ibid.*, pp. 38 i 52.

33.- *Ibid.*, pp. 59-61 i 70. El castell de Valls es conservava encara en bona part, tot i que la torre d'homenatge havia estat enderrocada, a causa d'un litigi entre els propietaris i l'Ajuntament, el 1833, i es trobava força ben cuidat pels seus propietaris. L'accés pel carrer de la Cort no oferia dificultats, però sí per altres vies, com el raval (ja abundarà en aquesta qüestió). No he trobat cap descripció detallada de l'edifici. *Vid.* VENTURA I SOLÉ, Joan: *Presència del Pati i del castell a la història de Valls*. Joan Ventura, Rosa Batalla i fills, Valls, 1976. SECALL, G.: *Els antics carrers de Valls, op. cit.*, pp. 201-208 i 229-232.

34.- *L'Escanyapobres, op. cit.*, 78-79. Sobre l'esglésies de Valls, *vid.* SECALL G.: *op. cit., passim*.

35.- *Vid.* TAYADELLA, Antònia: «Narcís Oller i el naturalisme» dins *Història de la literatura catalana*. Ariel, Barcelona 1986, p. 631.

36.- Sobre la Granja, *vid.* IBARRA i OLLÉ, Ricard: *Valls a la segona meitat del segle XVIII segons el reial cadastre*. Institut d'Estudis Vallencs, Valls 1991, 173-176. RIUS I JOVÉ, Jordi: «Transcripció i notes d'un plet pel domini de la Granja de Doldellops (1395)». *Quaderns de Vilaniu*, 21, Valls, maig 1992, pp. 25-42.

37.- *L'Escanyapobres, op. cit.*, 44-46. *Vid.* IBARRA, R.: *Valls a la segona meitat del segle XVIII segons el reial cadastre, op. cit.*, p. 206.

38.- *L'Escanyapobres, op. cit.*, p. 29.

39.- Segons R. IBARRA, el carrer es va dir al segle XVI de Caparo i més tard d'en Roca (*Valls a la segona meitat del segle XVIII segons el reial cadastre, op. cit.*, p. 70). En canvi, G. SECALL afirma que des del XIV es va anomenar c. d'Armengol i c. d'en Roca; al segle XVII es coneixia ja com a carrer de la Drogueria i al XVIII com d'en Caperó (*Els antics carrers de Valls, op. cit.*, p. 99). També situa el nom de c. d'en Roca abans del XVIII Joaquim Torres i Martí: *Els carrers de Valls*. Jove Cambra de Valls, Valls 1974, p. 59.

40.- *Vid.*, SECALL, G.: *Els antics carrers de Valls, op. cit.*, p. 150.

41.- *L'Escanyapobres, op. cit.*, pp. 32, 57 i 69.

42.- PUIGJANER, F.: *Història de la vila de Valls...*, *op. cit.*, p. 324. Sobre les «Fondas y posadas» vallenques, *vid.* PEDRERO Y CABALLERO: *Guia de Valls y su partido*. Tipografia «La Catalana» d'E. Castells, Valls 1900, p. 88.

43.- Vid. COMELLES, Josep M.; DAURA, Angelina; ARNAU, Marina; MARTÍN, Eduardo: *L'hospital de Valls. Assaig sobre l'estructura i les transformacions de les institucions d'assistència*. Estudis Vallencs, Valls 1991.

44.- *L'Escanyapobres*, *op. cit.*, pp. 36 i 90.

45.- Vid. G. SECALL: *op. cit.*, p. 232.

46.- *L'Escanyapobres*, *op. cit.*, pp. 30 i 31.

47.- *Memòries literàries*, *op. cit.*, p. 47.

48.- F. PUIGJANER: *op. cit.*, pp. 89-494.

49.- *Ibid.*, p. 493.

50.- Sobre F. Gomà, *vid.* DOMÈNECH i GIBERTA, J.M. i MARTÍNEZ I GUERRA, Montserrat: «Francesc Gumà i Ferran, un personatge per a una novel·la: 'La febre d'or' de Narcís Oller». *Quaderns de Vilaniu*, 11, Valls, maig 1987, pp. 3-15.

51.- VENTURA, J.: *Centenari de l'arribada del ferrocarril*, *op. cit.*, p. 38.

52.- *L'Escanyapobres*, *op. cit.*, pp. 57 i 61.

53.- Vid. VENTURA, J.: *Presència del Pati i del castell*, *op. cit.*, PEDRERO Y CABALLERO, Emilio: *Guía de Valls y su partido*. Tipografia «La Catalana» d'E. Castells, Valls 1900.

54.- *Memòries literàries*, *op. cit.*, p. 47.

55.- Vid. DOMÈNECH, J.M. i MARTÍNEZ, M.: «Francesc Gumà i Ferran...», *op. cit.* Puc afegir, pel testimoni d'un descendent, que en la mateixa família Gumà s'ha mantingut la tradició de considerar la novel·la inspirada, en part, en el seu parent.

56.- *Memòries literàries*, *op. cit.*, p. 338. La contradicció de les afirmacions l'explica el caràcter hiperbòlic d'ambdues.

57.- Pel que fa a la redacció de *Vilaniu*, *vid.* *Memòries literàries*, *op. cit.*, pp. 50-51.

58.- Vid. BESER, Sergi: «La novel·la d'un personatge sense novel·la: el Josep Rodon de Narcís Oller», *Serra d'Or*. Montserrat, març 1977, pp. 213-218.

59.- *Memòries literàries*, *op. cit.*, p. 47.